

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, Колодія
Анатолія Миколайовича на дисертаційне дослідження Гайдуліна
Олександра Олександровича «Інститут інтерпретації (тлумачення) в
європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний
процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється тим, що в
сучасному світі процеси глобалізації диктують необхідність зміни
традиційних підходів до правового регулювання суспільних відносин, самої
парадигми праворозуміння. Одночасно з цим відбувається активне зближення
різних правових систем, а для України характерною є суцільна європеїзація
практично всіх галузей права, що закріплено Законом України «Про внесення
змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття
повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації
Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019р. №2680-VIII. Цей Закон
підтвердив «європейську ідентичність Українського народу і незворотність
європейського та євроатлантичного курсу України» (абз. 5 преамбули, п. 5 ч. 1
ст. 85, ст. 102, ст. 116 Конституції України). Механізм такого зближення
встановлений Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації
законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня
2004 р. № 1629-IV і з моменту його прийняття вже нагромаджено величезний
досвід європейської інтеграції правової системи нашої країни.

Однак зближення у сфері приватного права і зокрема договірного права
вже багато років не приносить бажаних результатів як у самому ЄС, так і
третім країнам. Ухвалення всіх трьох проектів Кодексу Європейського
контрактного права зірвано, на невизначену перспективу затягується розробка

ВДСД НАВС	
Вн. №	1401
"19"	08 2021 р.
кількість аркушів:	

Європейського цивільного кодексу. З приводу чого можна погодитися з дисертантом у тому, що неефективність втілення в життя офіційної моделі європеїзації приватного права через його пан'європейську кодифікацію зумовлена головним недоліком цього підходу, який має концептуальний, засадничий характер. У цій проблемі «більш глибоке теоретико-світоглядне коріння і вона пов'язана з дилемою публічного та приватного права, яка по-різному розв'язується в рамках основних культурно-правових традицій» (с. 33).

Отже, ця суто цивілістична проблема євроінтеграції у сфері приватного права не може бути досліджена лише на рівні галузевої теорії та практики, вимагає міждисциплінарного науково-правового підходу і не може бути здійснена без узагальнень загальноправового, теоретико-історичного рівня.

Крім наведених методологічних причин звернення до загальної теорії права і навіть філософії права зумовлене також певною традицією вітчизняного правознавства, яка передбачає, що з'ясування проблем правової інтерпретації зазвичай знаходиться в предметній сфері саме цих галузей знання. З іншого боку, сучасна цивілістика постійно порушує питання, яких переважна більшість представників пострадянської теорії держави і права намагається уникати. Це головним чином стосується «незручних» питань нормотворчості в процесі інтерпретації, суддівської дискреції та розсуду сторін договірних відносин, перегляду недійсності угоди за результатами її тлумачення (конвалідація договору), місця і ролі приписів здорового глузду в системі критеріїв тлумачення права та багато інших, які в даній дисертації висвітлюються.

Ураховуючи вищезазначене, наявними є об'єктивні причини того, що Гайдулін О.О. подає на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за двома спеціальностями 12.00.01 та 12.00.03. Вони посилюються низкою суб'єктивних факторів, серед яких те, що автор має класичну філософську освіту і тривалий час працює як у галузі міжнародного приватного права, так і в компаративній теорії права та філософії права.

З урахуванням наведених чинників, тема дисертаційного дослідження є, дійсно, актуальною, насамперед з огляду на міжгалузевий характер дослідження вказаної наукової проблеми. Ця тема також характеризується практичним значенням для опанування концептуальних проблем, що пов'язані з питаннями гармонізації інтерпретаційних процедур як наряду європеїзації договірної права.

Особлива цінність наукового дослідження Гайдуліна О. О. полягає в тому, що в ньому реалізовано міжгалузевий підхід до дослідження заявленої наукової проблеми. Автор здійснив ретельний порівняльний аналіз доктрини та законодавства України у сфері договірної права та правового регулювання тлумачення права. Крім того докладно досліджено судову інтерпретаційну практику, відповідні рішення Європейського суду з прав людини. Сформовані висновки істотно розширили предмет загальноправової теорії та науки цивільного права, тим самим збагачуючи їх новими знаннями.

Аналізуючи дисертацію як працю, підготовлену за двома науковими спеціальностями, слід констатувати, що досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації Гайдуліна О.О. Адже автор послідовно рухається від дослідження вихідних теоретико-методологічних засад та джерел цивілістичної інституціоналізації правового тлумачення в контексті європеїзації контрактного права до історичної реконструкції інституалізації договірної тлумачення в європейській культурно-правовій традиції.

Крім того, належна увага Гайдуліним О.О. приділяється розкриттю теоретичних аспектів правової природи та структурі самого інституту інтерпретації в європейському контрактному праві. Автор глибоко вивчає особливості цивілістичних засад нової теорії договірної інтерпретації з позицій європейського інтерпретивізму.

Далі Гайдулін О.О. рухається до розкриття праксеології інтерпретації в європейському контрактному праві та окреслює перспективи європеїзації інститутів контрактного права через зближення національних інтерпретаційних систем. Таким чином, дисертант майстерно поєднав у своїй

роботі загальноправову та цивілістичну методології дослідження актуальної проблеми не лише договірного права, а й всієї правової системи, що дозволило йому сформулювати авторську теоретичну модель договірної інтерпретації у контексті гармонізації цих процедур на загальноєвропейському рівні та розробити пропозиції теоретичного та практичного характеру щодо вдосконалення чинного законодавства України і судової практики в тлумаченні норм договірного права та змісту правочинів.

Дослідження Гайдуліна О.О. належним чином пов'язане з науковими темами, програмами, планами державного рівня, державними та галузевими програмами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Договірне регулювання приватноправових відносин у цивільному праві України» (номер державної реєстрації 0116U000174) і «Вплив євроінтеграції та діджитал-трансформацій на розвиток приватного права України» (номер державної реєстрації 0121U100028). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 18 грудня 2019р. (протокол № 12) та уточнено 27 січня 2021р. (протокол № 1) (с. 37 дисертації).

Завдання дослідження є логічним продовженням і деталізацією загальної мети, яка, на думку дисертанта, полягає в «...розробці загальнотеоретичних та теоретико-цивілістичних засад інституту інтерпретації в європейському контрактному праві для подальшої гармонізації процедур правового тлумачення в приватному праві європейських країн та України» (с. 37 дисертації).

Об'єктом дослідження Гайдулін О.О., слушно визначив цивільні відносини, що виникають у зв'язку з інтерпретацією (тлумаченням) норм договірного права, змісту правочинів, умов договорів у європейському контрактному праві та цивільному праві України, а також процес

доктринальної та об'єктивно-правової інституціоналізації інтерпретаційного права (*law of interpretation*) в європейських країнах та ЄС, що виникає на тлі осмислення та регулювання цих відносин (с. 40 дисертації).

Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані в дисертації, є достатньо обґрунтованими. Особливо актуальними, значущими та корисними з них у теоретичному і практичному аспектах, є:

- пропозиції розглядати договірну інтерпретацію як інститут європейського контрактного права, який повною мірою має сформуватися через синтез цивілістичного вчення європейської герменевтики права та реальної юридичної практики договірної інтерпретації; на цій основі сформульовано робочу дефініцію цього перспективного інституту, яка по суті є стислим виразом загальної теоретичної конструкції договірної інтерпретації (с. 42 дисертації);

- виокремлення таких складових інституту інтерпретації в договірному праві: а) ідейно-концептуальні засади інституту, що позначаються поняттям «інтерпретаційна система»; б) предмет правового регулювання як інтерпретаційні відносини між сторонами договірних зобов'язань, спрямовані на додання конфлікту інтерпретацій; с) методи правового регулювання, серед яких провідним є дискреційний; d) система загальних принципів та норм-правил інтерпретації права; е) сукупність засобів (інструментів) правової інтерпретації (с. 43 дисертації);

- систематизація сучасних доктринальних джерел інтерпретаційного права, які поділені на дві великі контроверсійні групи: (1) джерела, які створені на пострадянському просторі та належать головним чином до теорії держави і права; (2) праці західних науковців герменевтико-правового змісту. Це дало можливість визначити спільні для обох груп доктринальних джерел найбільш гострі проблеми правової інтерпретації, що мають не світоглядну, а об'єктивно-функціональну зумовленість (с. 45 дисертації);

- обґрунтування процесу розвитку римсько-правового інституту

інтерпретації (*ius interpretatio*) як поступової трансформації його історичних форм, таких як: (1) релігійно-обрядова інтерпретація права жерцями-понтифіками; (2) науково-правова інтерпретація юристами; (3) добросовісне тлумачення, яке здійснювалося переважно суддями із застереженнями преторів; найбільш цінним є реконструкція римсько-правового інституту судочинства по добрій совісті (с. 187–189 дисертації);

– обґрунтування сутності та змісту вчення нового *jus commune europe*, яке базується на концепції єдиного правового простору для різних суверенних правових систем, що зберігатиме свою самобутність у межах кроскультурного діалогу; зокрема наголошено на тому, що центральною ідеєю цього вчення необхідно визнати презумпцію приватноправової європеїзації через гармонізацію інтерпретаційних процедур (с. 354–365 дисертації);

– виявлення концептуальних розбіжностей між реальними інститутами інтерпретації (тлумачення) контрактів (договорів) та новітнім інститутом *law of interpretation*, що формується в рамках концепції *jus commune europe* (с. 365–374 дисертації);

– дослідження головних відмінностей технологій договірної інтерпретації в європейських країнах та Україні, сутності та шляхи їх подолання (с. 374–387 дисертації).

Отже, в межах здійсненого автором дослідження розроблено та сформульовано низку нових наукових положень та висновків, які відповідають критеріям наукової новизни і в сукупності вирішують конкретну наукову проблему.

Усі висновки, пропозиції та рекомендації автора ґрунтуються на аналізі вітчизняних і зарубіжних нормативних та доктринальних джерел з теорії держави і права, цивільного права, компаративного права інших правничих та соціально-гуманітарних наук, філософії тощо. Емпірична база також характеризується переконливістю: її склали результати ретельного аналізу значної кількості різноманітних джерел, зокрема праць теоретиків та вчених-цивілістів, історичних джерел, присвячених теоретико-правовим та

практичним аспектам інтерпретації правових актів; застосуванням методологічних принципів об'єктивності та неупередженості аналізу досліджуваного матеріалу; аргументованою науковою полемікою з іншими вченими в тексті дисертації; використанням положень чинного цивільного законодавства України, законодавства європейських країн, міжнародного торгового права, *Acquis communautaire* ЄС, матеріалів судової практики та офіційних даних судової статистики; застосуванням знань суміжних наук (філософії права, культурології, лінгвістики, психології, семіотики); рівнем репрезентативності емпіричного матеріалу; послідовністю та логікою викладення здобувачем матеріалу, його аргументованістю.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та пропозиції, визначені в роботі, можуть бути використані: у науково-дослідній роботі при подальшому дослідженні теоретичних засад інтерпретації норм договірної права, змісту правочинів, умов договорів; для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правової політики держави у напрямі європеїзації приватного права, рекодифікації цивільного законодавства; у навчальному процесі при розробці навчальних програм та викладанні курсів «Цивільне право», «Міжнародне приватне право», «Міжнародний комерційний арбітраж», «Компаративна теорія права».

З огляду на викладене вище, дисертація Гайдуліна О.О. «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади» за своїм науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Викладене свідчить про наявність концептуального бачення Гайдуліним О.О. комплексної теоретичної проблеми міжгалузевого і міждисциплінарного значення та належний рівень обґрунтованості сформованих висновків, рекомендацій та пропозицій.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані у дисертації, із достатньою повнотою, викладені в

авторефераті. Вони знайшли необхідне відображення в публікаціях за темою дисертації (загалом 54 публікацій), що підтверджують і демонструють актуальність обраної теми дослідження, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій і пропозицій, сформульованих у дисертації (с. 11 автореферату; с. 50 дисертації).

Разом з тим у дисертаційному дослідженні є спірні й недостатньо обґрунтовані положення, які передусім зумовлені станом сучасної вітчизняної юридичної науки. До них можна віднести:

1. Дисертаційне дослідження є надзвичайно методологічно довершеним. Воно передбачає використання не тільки загальних, спеціальних та прикладних методів, які зазначаються у рубриці «Методи дослідження» у «Вступі», на с. 40 – 41, але у його арсеналі поєднання низки: 1) світоглядних засад: природнього права, соціологічної концепції права, гарвардської концепції права, реалістичної концепції права, верховенства права над законом і т.д.; 2) методологічних підходів: герменевтичного (особливо); культурологічного; аксіологічного (ціннісного); цивілізаційного; системного; 3) методологічних принципів: науковості; історизму; усебічності; об'єктивності; конкретності; плюралізму; 4) загальнонаукових методів: діалектичного; метафізичного; історичного; функціонального; синергетичного тощо; 5) спеціальних методів: соціологічного; моделювання; ідеалізації; прогнозування; 6) власно-правових методів: історико-правового; порівняльно-правового; формально-юридичного тощо. На превеликий жаль дисертант не зазначає цього у вступі чим істотно збіднює власне, методологічно досконале, дисертаційне дослідження, яке до того ж, було б бажаним привести у відповідність до вимог Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40.

2. Враховуючи назву дисертаційного дослідження «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади» та, зазначений у вступі, предмет дослідження було б цікавим з'ясувати

думку Гайдуліна О.О. щодо співвідношення правових інститутів та аналогічних категорій «контракт» та «договір», «контрактне право» та «договірне право» з точки зору національного та європейського права, особливо враховуючи, що ці правові явища інколи ототожнюються, інколи між ними зазначається різниця.

3. При всіх намаганнях автора встановити логіко-змістовний зв'язок між загальною теорією права та цивілістичною теорією не покидає враження, що в дисертації є певне протиставлення цих двох рівнів теоретичного знання (с. 114–115 дисертації). Критичний огляд пізнавальних можливостей вітчизняної загальнотеоретичної традиції підсумовується досить радикальним висновком: «вітчизняна теорія держави і права за своїм ідейним фундаментом і головним змістом по багатьох параметрах принципово відрізняється від постмодерністської, правової концепції інтерпретивізму, яка є провідною в Західній Європі. Це змушує відмовитися від абсолютизації сучасної теорії держави і права як єдиної методологічної основи цивілістичної теорії інтерпретаційного права і поряд з переосмисленням загального вчення про тлумачення права в теорії права налаштовує на пошук таких загальнометодологічних засад переважно у сфері західної філософії права» (с. 116 дисертації). З огляду на зазначене було б цікавим з'ясувати, чому при такому послідовно-критичному ставленні до традиції теорії держави і права він все ж заявляє, що ця робота крім спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право має позиціонувати саме за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, а не за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. Це було б логічнішим з огляду на критичні зауваження щодо загальнотеоретичної концепції тлумачення.

4. У дисертації є окремий підрозділ присвячений системі принципів інтерпретації, що сформувалася в європейському контрактному праві. З певними застереженнями можна погодитися із запропонованим поділом цієї системи на такі підсистеми: (1) загальносоціальні принципи; (2) загально-

правові принципи розумності, справедливості та добросовісності; (3) цивілістичні засади приватності та юридичної рівності сторін; (4) принципи договірної права; (5) спеціальні принципи інтерпретації (с. 229 дисертації). Однак ця схема виглядає дещо статичною і абстрактною, бо автор жодним чином не розкрив механізм взаємодії цих принципів в процесі їх застосування та у порівнянні із застосуванням спеціальних норм-правил інтерпретації. Дещо незвичною виглядає авторська позиція, відповідно до якої принципи мають перевагу над нормами права в процесі регулювання договірної інтерпретації (с. 243 дисертації).

Виказані побажання носять рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертації, що розглядається як істотне досягнення в дослідженні складної проблеми юридичної науки та практики. Ця робота є науковою працею, в якій поставлено та оригінально вирішено низку складних теоретичних і практичних питань, що мають суттєве значення для теорії права та цивільного права.

Ураховуючи все вищевикладене, можна сформулювати загальний висновок, сутність якого у твердженні, що представлене на захист дисертаційне дослідження Гайдуліна О.О. є закінченою, науково-дослідною роботою, в якій вирішена комплексна міжгалузева проблема інтерпретації правових норм та змісту договорів у контексті європеїзації контрактного права. В роботі відображені нові науково-обґрунтовані результати, які в сукупності є істотними для розвитку теорії та історії права і цивілістичної науки та в правозастосовній практиці у приватноправовій сфері.

Дисертант володіє глибокими теоретичними знаннями, має багатий науковий і практичний досвід вивчення питань, що стали предметом його дослідження, вміє їх аналізувати і критично оцінювати. Гайдулін О.О. виявив знання концептуальних положень теорії права, компаративного та цивільного права, цивільного процесу та філософії права, а також безумовну здібність до самостійного здійснення й завершення концептуальних науково-дослідних робіт на високому науково-теоретичному і методологічному рівні, вміння

вести наступальну і результативну наукову полеміку, наполегливість у досягненні мети.

Отже, дисертація Гайдуліна Олександра Олександровича на тему: «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади», за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими якісними та формальними ознаками відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами) від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

директор навчально-наукового інституту «Юридичний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана» доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

Анатолій КОЛОДІЙ

